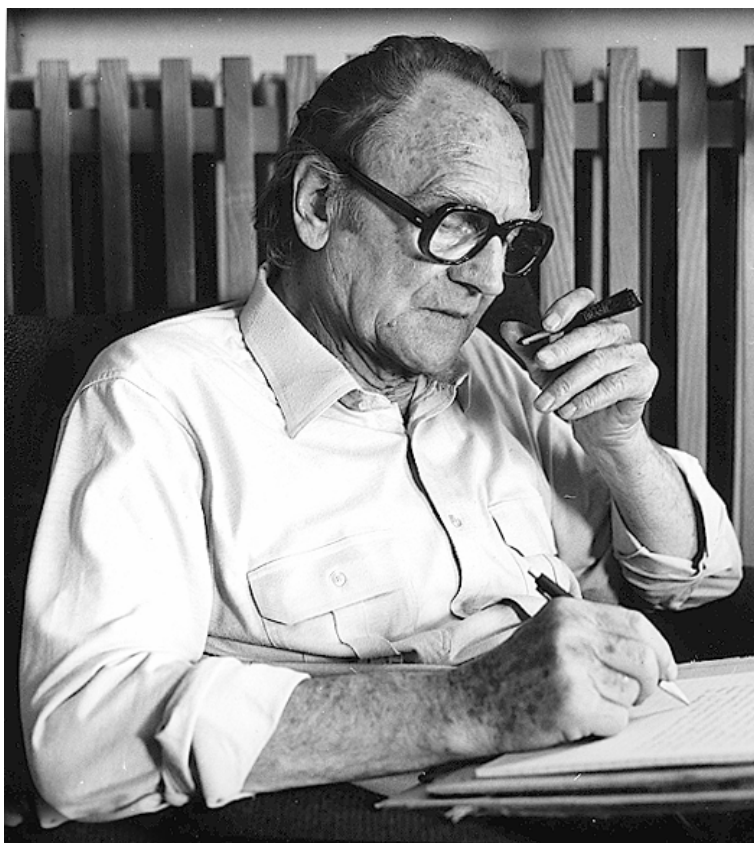

Jurij Brězan (1916–2006)

Tysacletna riwalita mjez Němcami a Serbami we Łužicomaj bě k tomu wjedla, zo wuwijaše słowjanska mjeńšina w narodnje rozbudženym 19. lětstotku wosebitu čućiwość za politiske změny, zo žedžeše so wona, jako džěl němskeho statneho cyłka, runočasnje za lěpšej, „druhej wótčinu“. Ta zdaše so skónčnje zdobyta z 1949 založenym wuchodoněmskim statom, kotremuž bě kraj Sakska hižo lěto do toho jónkrócnj Serbski zakon wobradził. Jurja Brězanowa husto citowana, njerymowana, ale dołha baseń „Kak wótčinu namakach“ (1950) akceptancu nazornje zwurazni. Za něhdy w dwójnym zmysle – socialnje kaž narodnje – bjezwótčinskeho „šulerja“ (tak rěkaše serbsce přeni zwjazk trilogije wo Feliksu Hanušu), kiž dyrbješe abituru w pólskim Torunju nachwatać, sta so NDR wuchadzišćo za dalšu biografiju. Nic připadnje widžeše runje młody Serb, za kotrehož eksistowaše hać dotal jenož přiwjazanje k „małej“ domiznje, „kraj wótcowski“ na wyšu runinu zběhnjeny. Za powójnsku wuchodoněmsku literaturu pak běše nowum, zo njewobhladowaše awtor wot Sowjetow wobknježenu džělnu republiku jako nachwilne narunanje za cyłoněmske rjadowanje, ale jako historiske dopjelnjenje plebejskeje žedžby za wótčinu. Z wonym „Sym namakał / swoju, / haj, swoju wótčinu!“ bě awtor schodženck identifikacije docpěl, kotryž njeda so w přichodnych lětdžesatkach džeržeć.

9. junija 1916 we Worklecach (wokrjes Kamjenc) jako najstarše džěco žiwnosćerja a skalarja narodženy Jurij Bržzan bě so hižo do wójny z krótkimi literarnymi twórbami, zwjetša w němskej rěči, pospytał. Aktiwitow w spejcowanskej skupinje dla lětow 1938/39 w Drježdžanach zajaty, zakazachu jemu přebywanje we Łužicy. Tohodla džělaše jako šosar w sewjernej Němskej, doniž njezwolaču jeho 1942 k wehrmachće. Nazhonjenja z nacionalsocialistiskej „wendenpolitiku“, wo kotrychž pozdžišo w swojej awtobiografiji „Mein Stück Zeit“ (1989) wobšěrnje rozprawješe, sposrědkowachu jemu marxistiski swětonahlad a spěchowachu jeho politiski angažement. Po mjezyhrě jako młodžinski a kulturny funkcionar sta so kónc lěta 1949 ze swobodnym spisowaćelom. Puć k literarnemu zrozumjenju swójskeje, wjesneje woprawdžitosće pokazachu jemu dopomnjenki Maksima Gorkeho. 1951 bě Bržzan scyła přeni serbski awtor, kotryž wozjewi knihu w němčinje; knižku z powědančkami a basnjemi „Auf dem Rain wächst Korn“ wuda Berlinske nakładnistwo Volk und Welt. Agitacisku lyriku přenjeje hodžiny, zezběranu w třoch ćeńkich zběrkach, pisaše jenož dosrjedž 50tych lět. Fiktiwna načasna reportaža „Mjez Čornobohom a Blótami“ (1953) měješe na druhe wašnje wudjednanju mjez Serbami a Němcami služić hač wone brigadne hibanje za zasonatwar zničenyh wsow, kotřež bě Bržzan jako Domowinski wotriadnik za młodžinu do žiwjenja zwolał. 1959 inscenowachu w Budyšinje jeho najznačiše jewišćowe džělo „Marja Jančowa“, kiž so wuspěšnje na episkim džiwadle Bertolta Brechta orientowaše.

K wusahowacemu serbskemu spisowaćelej 20. lětstotka pak sta so Bržzan džakowano swojej prozy. Trilogija wo Felixu Hanušu (1958–1964), šěroko zapołożeny wuwicowy roman z awtobiografiskimi rysami, plaćeše domoródnym kulturnym politikarjam stajnje jako paradny přikład socialistisko-realistiskeje epiki; z wjace hač milionom eksemplarow cyłkowneho nakłada ličeše cyklus k bestselleram NDRskeje literatury. Ale jako swoju najwažnišu knihu wobhladowaše Bržzan historisko-filozofiski wulkoroman „Krabat“ (němsce „Krabat oder Die Verwandlung der Welt“), kotryž 1976 skoro runočasnje w Berlinskim nakładnistwje Neues Leben a w Ludowym nakładnistwje Domowina (tu jako 8. zwjazk Zhromadženych spisow) wuńdže. „Archimediski dypk“ za česćelakomny projekt, na kotrymž džělaše šěsć a poł lěta, bě awtor w Krabatowej legendze našoł. Jako njesmjertny „serbski Faust“ smědžeše popularna mytiska postawa socialnu a narodnu bjezprawnosć Serbow wumělsce zwobraznić a – přewinyć. Zo by samostatne stawizny awtochtoneho etnikuma na pozadku čłowjeskeho wuwica zajimawje rozjimać móhl, wuspyta Bržzan na 500 stronach za sebje nowe, asociatiwne wašnje powědanja, w kotrymž so hranicy časa a ruma wotewrichu. Ritorisce wušiknje splećenej běštej historiska a aktualna runina předstajenja. Reflektowaca, přez anekdoty, powědky a parable přetorhnjena pozicija wšowědneho powědarja je awtor tehdom napřećo dwělowarjam jako wróćozdobyće „zasypanych móžnosćow“ realizma wujasnił. W ludowej poeziji ležeše za njeho žórlo estetiskeje modernity. Antagonistiski zakładny konflikt mjez bohatymi a chudymi, mjez (němskim) knjezom a (serbskim) wotročkom wosta na kóncu njerozrisany, „kraj Zbožownecy“ wosta utopija. Jako přeswědčeny wěšćer dopominaše spisowaćel tež na zamołwitosć načasneje wědomosće, kotrejež wotkryća móžachu – po jeho čěmnych předčučach – wubědžowanje systemow ke katastrofje čěrić. „Die Fast-Unzugänglichkeit dieses Epos“ (tak Peter Handke) hačeše drje recepciju, ale we wědomju wuchodoněmskich čitarjow wobsadži roman, kiž ma so po awtorowej smjerći w rjedže „Die sorbische Bibliothek“ bórže zaso wudać, do džensnišeho krute městno.

Do lěta 1991 njeměješe Bržzan wotpohlad, k swojemu „Krabatej“ pokročowanje napisać. Ale po zahinjenju realnje eksistowaceho socializma korigowaše swój wid w prozy samej. Za druhu knihu, němsce „Krabat oder Die Bewahrung der Welt“ (1994/95),

wuzwoli runje tak wotewrjenu strukturu a samsnu zakładnu konstelaciju, wón pak njepropagowaše hižo dobyće dobrego nad złym. „Dialektika rozswětlerstwa“ bě jeho dosáhnyla, přetož jako poslednja šansa za rozkorjeny swět zdaše so jemu nětko pakt mjez rozumom a mocu. Tež druhu „Krabat“ zwjazuje historisko-fantastisku z přítomnostnej runinu, zwjazuje aktualne podawki z bajkami, parablemi a mytami. K zwadnym temam „realneho“ jednanja slušeja znowazjednoćenje Němskeje, napřemobróńenje, brachi wičneho hospodarstwa, ale tohorunja ideologiske sprostnjenje socialistiskeho eksperimenta. Něhdyši serbski poddan Krabat njesteji hižo njepräčelisce präčiwo hrabi Reissenbergeje, přetož swětadaloke strachi wunuzuja sej kompromis, připóznaće plurality. Wěra do rewolucionarneje změny je so zhubila, kritika wobstejnosćow njeje wjace heroiska, ale ironiska.

Wjetšina serbskich spisowaćelow bě so wot 70tych lět sem iluzijow wo politiskim wusměrjenju wzdała, štož jich zmysl za woprawdźitosć wótřeše. Za Brězana započa so desiluzioněrowanje w lécu 1964 z t. mj. 7. wuwjedženskim postajenjom k šulskemu zakonjej. Wukaz so na wobdźělenje na serbskej wučbje zahubnje wuskutkowa. Wotnětka měješe serbsčina tež w katolskich kónčinach dospołnje dobrowólna býć, a němscy starši njetrjebachu so wo lěpšinach dwurěčnosće ani dokładnje informować. Předpis so pozdžišo zdžěla zrewidowa, Brězan wšak wupraji swoje přeslanjenje spontanje w němskorěčnej „Anti-basni“, kotruž wysokim politikarjam w Berlinje internje přednjese: „Kak wótčinu zhubich“ (1964). „Es wird das seine [jeho syna – D. Sch.] nicht sein / und war das meine nicht mehr“, rěka w zdžeržanym rukopisu wo „Vaterland DDR“ – „gehofft / geglaubt / und aus / und vorbei.“

Wot 1969 do 1989 běše Brězan jedyn z pjećoch wiceprezidentow w Spisowaćelskim zwjazku NDR, potajkim naměstnik Anny Seghers a potom Hermanna Kanta. Wón njebě to na zakładze kwoty, ale wumělskeje nahladnosće dla, při čimž plaćeše jemu – po swójskich twjerdženjach – kulturna runoprawosć swojeho małego ludu přeco jako přěrjorjadna naležnosć. Swój prominentny status wužiwaše wjackróć za kritiske přispomnjenja k narodnostnej politice, kónc lěta 1976 zapowědži swoje podpismo na dobro wusydljenja Biermanna. Tola tež z knježacymi nochcyše sej Brězan rozkidać, hišće na poslednim spisowaćelskim kongresu w nowembrje 1987 mjenowaše jako palacy nadawk awtorow, „mit den Mitteln der Literatur die neue Lebens-Ordnung nicht nur zu unterstützen, sondern sie in allen Bereichen formen zu helfen“.

Jako scyła jenički serbski romancier njetrjebaše Jurij Brězan swoje poetologiske zwučenosće na nowo přiměrić, wón pak přiwobroći so po 1989/90 – kaž na př. tež Günter Grass – bóle načasnej satirje. Zrěčniwy wuraz toho bě roman „Salowčenko“ (1997), kotruž persiflěruje Rukowaćelski wustaw scomt jeho předsydku Birgit Breuel. W serbsko-katolskej wsy, kiž w mnohim na němske městačko Schilda dopomina, maja so po zjednoćenskim zrěčenju pola, lěsy a hród priwatizować. Lestni Salowčenko pak wobchowaja pódu w zhromadnosći, kaž tole z kolektiwneho ratarstwa NDR znaja. Brězanowa realna satira přeradží hněw „ossijow“ na wuswojenje, kotrež normam noweho porjada tola wotpowěduje. Pod titlom „Lanowolijowy komplot“ bu tuta šwejkjada zdramatizowana a we woběmaj rěčomaj w Němsko-Serbskim ludowym džiwadle inscenowana; tež w sceniskim zhusćenju skutkowaše subwersiwna potenca ludoweho humora.

Dokelž nochcyše Brězan slušeć k „předposlednej generaciji Serbow“, zaběraše tež po politiskim přewróće w narodnych a kulturnych prašenjach stejnišćo. Wón wosta připóznaata awtorita w serbskich prašenjach. Po jeho měnjenju bě socializm dawno do spowalenja Berlinskeje murje zwrěšćił, „wojujo wo swójsku absolutizaciju“ (1991). K zdžerženju a rozwiću serbskeje identity žadaše nětko „narodny program“, na kotrehož

wudžělanju pak so sam njewobdžěli. Powědar z intelektualnej fantaziju čuješe so z němskeje strony husćišo wopak zrozumjeny. „Das dreifache Manko, Sorbe, Ostmensch, weder lauter noch heimlicher Dissident, hat schon sein Gewicht“, přispomni hórko w druhej awtobiografiji „Ohne Paß und Zoll“ (1999).

Jako wudowc zdalowaše so spisowačel lědma swojeje měrneje „archi“ Horni Hajnk pola Worklec. Konsekwentnje publikowaše, mjeztym w džewjatym lětdžesatku, skoro kóžde lěto nowu knihu, zwjetša wotměnjejo serbsce a němsce. Wšitke hłowne džěla předleža paralelnje we woběmaj rěčomaj. Němske wersije nakladowaše Verlag Neues Leben w Berlinje (do 1990), serbske Ludowe nakladnistwo Domowina w Budyšinje. Brězan wuda w cyłku wjace hač 50 wšelakich edicijow, jeho proza so do 25 rěčow přeložowaše. Wot njeho naposledk přenesene resp. zasopowědane serbske ludowe bajki z titlom „Die Jungfrau, die nicht ins Bett wollte“ (2006), měješe na lětušich Lipsčanskich knižnych wikach sam hišće předstajíc. K tomu wjac njedóndže. 12. měrcu 2006, tři měsacy do 90. narodnin, zemřě Jurij Brězan w Kamjenskeje chorowni. Pječ dnjow pozdžišo, we hłubokim sněhu, přewodžeše jeho 600 žarowacych na Chróšćanskim kěrchowje k poslednjemu wotpočinkej. Njewuměrjomny „kusk“ serbskeje literatury je wón sobu do rowa wzał.

Dietrich Scholze